

Мнишенко Є.С.

*здобувач кафедри кримінального
права Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника*

ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ОТРИМАННЯ ОСВІТИ ЯК СФЕРА ВПЛИВУ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Кримінально - правова політика як політика загальнонаціональна, поділяється на певні сфери, на які здійснює вплив. Вона може бути спрямована на окремі сфери суспільних відносин, які підлягають забезпеченню від суспільно-небезпечних посягань [1].

З метою виявлення важливих саме для кримінально - правової політики ознак порушення права на освіту, доцільно дослідити визначення поняття «право на освіту», яке надається загальними та спеціальними актами вітчизняного законодавства з позицій важливих для кримінально - правової політики і, відповідно, для кримінального права.

Включення таких категорій як «право на освіту» та «отримання освіти» в текст статей чинного КК України автоматично включає ці поняття до переліку термінології кримінального права. Як пише З.А. Тростюк, «понятійний апарат кримінального права є сукупністю «взаємопов'язаних та структурно впорядкованих понять та категорій, які виражені за допомогою термінів (термінологічних зворотів) та роз'яснені за допомогою визначень (дефініцій), що є знаряддям формування кримінально-правових норм та призначений для передачі адресату правової інформації, що вміщена в таких нормах» [2, с.115].

Тлумачення терміну «освіта» має значну низку підходів: лише у сучасній педагогіці їх п'ять [3, с.92-93]. На рівні енциклопедичного тлумачення це - «процес розвитку і саморозвитку особистості, пов'язаний з оволодінням соціально значущим досвідом людства, втіленням його у знаннях, вміннях, творчій діяльності та емоційно-ціннісному відношенню до світу» [4, с.1073].

Право на освіту - одне з «найбільш важливих конституційних прав людини, яке утворює передумови для розвитку її як особистості, так і [розвитку - *Є.М.*] всього суспільства» [5, с.467]. На науковому рівні право на освіту в Україні визначається як «конституційне право громадян України (ст. 53 Конституції України). Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між народами і націями» [6, с.701].

Відповідно до ч. 1 ст. 3 ст. Закону України «Про освіту» [7] право громадян України на освіту сформульовано так: громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин.

Виходячи з конституційного визначення права на освіту та визначення поняття освіти, *право на освіту - це гарантоване Конституцією України право громадян на доступне отримання всіх рівнів освіти відповідно до вимог чинного законодавства доступної як безоплатної за рахунок бюджетного фінансування, так і оплатної - у разі навчання на умовах договору.*

Освіта є не процесом, а певним станом, який особа має набути. Саме про це свідчать такі мовні конструкції як «наявність освіти», «рівень освіти». Очевидно, що право на освіту включає гарантії набуття такого стану певним чином.

При цьому, за текстом КК України дією спеціального положення ст. 183 КК України має впливати саме на забезпечення права на отримання освіти, на право на її здобуття.

З позицій кримінально-правової політики у сфері права на отримання освіти *важливими критеріями його порушення слід визнавати: право громадян України на здобуття безкоштовної освіти в усіх державних навчальних закладах; право інших фізичних осіб на здобуття освіти у порядку, встановленому чинним законодавством України, недопустимість обмеження права на*

здобуття освіти в залежності від статі, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин.

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 4 Закону України «Про дошкільну освіту» [8], дошкільна освіта - «є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні». Право на отримання дошкільної освіти це - *право на отримання безоплатно у навчальних закладах комунальної або державної власності або оплатну відповідно до умов договору, у приватних закладах: отримання дитиною на рідній мові незалежно від рівня вікового та розумового розвитку та фізичних вад різнобічного розвитку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; формування у неї моральних норм; набуття життєвого соціального досвіду в умовах безпечних для життя та здоров'я.*

Відповідно до ч. 1 ст.3 Закону України «Про загальну середню освіту» [9] загальна середня освіта - *«цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності.»*

Частиною 2 ст. 3 Закону «Про загальну середню освіту» встановлено, що загальна середня освіта є *«обов'язковою основною складовою безперервної освіти» (курсив мій, Є.М.)*, яка, відповідно до ч. 3 тієї ж статті спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання та виховання, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтеративності, єдності навчання і виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави.

Таким чином, з позицій кримінально-правової політики порушення права на отримання освіти є: *порушення права на отримання доступної, безоплатної, на рідній мові, незалежно від*

рівня вікового і розумового розвитку та фізичних вад; систематизованих знань про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності; інтелектуального, соціального і фізичного розвитку особистості в умовах безпеки для життя і здоров'я у закладах загальної середньої освіти державної чи комунальної форми власності, а також законодавчого дотримання умов зарахування до приватних закладів загальної середньої освіти.

Наступну ланку, хоча і не в системі безперервної освіти, представляє позашкільна освіта. Відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про позашкільну освіту» характеризує її як «сукупність знань, умінь та навичок, що отримують вихованці, учні і слухачі в позашкільних навчальних закладах у час, вільний від навчання в загальноосвітніх та інших навчальних закладах» [10]. Така освіта здійснюється в позашкільних закладах всіх форм власності, центрах позашкільної освіти; гуртках, секціях, клубах, культурно-освітніх, спортивно-оздоровчих, науково-пошукових об'єднання на базі загальної середньої освіти, навчально-виробничих комбінатах, професійно-технічних та вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації; клубах та об'єднаннях за місцем проживання незалежно від підпорядкування, типів і форм власності; культурно-освітніх, фізкультурно-оздоровчих, спортивних та в інших навчальних закладах, установах.

Однак, на відміну від основної освіти, позашкільна освіта здійснюється на оплатних засадах, і лише діти із багатодітних сімей, діти із малозабезпечених сімей, діти-інваліди, діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, здобувають позашкільну освіту безоплатно (абз. 3 ч. 2 ст. 26 Закону України «Про позашкільну освіту» [10].

Відповідно до абзацу 1 ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» [11], вища освіта - рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної

атестації. Право громадян на вищу освіту визначено у ч. 1 ст. 4 Закону України «Про вищу освіту», і визначається таким чином: «Громадяни України мають право на здобуття вищої освіти.

Право на отримання вищої освіти - це право на доступне на умовах конкурсу або інших встановлених чинним законодавством вимогах, безоплатне на бюджетній формі навчання у закладах державної або комунальної власності, або відповідно до вимог договору, при навчанні за контрактом у закладах ВО будь-якої форми власності, послідовного, системного та цілеспрямованого засвоєння змісту навчання; системних знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей, що має бути сформована в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури та мистецтва; здобуттям певної кваліфікації (за підсумками державної атестації) у закладах ВО державної та комунальної власності.

Відповідно до ч. 1 ст. 10 Закону України «Про вищу освіту» Післядипломна освіта - спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення і оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду.

Відтак під правом на отримання післядипломної освіти слід визначати право на доступну, безоплатну у закладах державної або комунальної власності та оплатну у разі отримання такої освіти на договірних засадах, перепідготовку, спеціалізацію, підвищення кваліфікації та стажування[6, с.701; 12, с.21; 13, с.157].

Як демонструє вище наведене, кримінально-правове сприйняття права на отримання освіти не може зводитися до шаблонного бачення - обмеження гарантованого права. Така оцінка має бути багатогранною і ємкою, включати оцінку всіх тих компонентів, яких особа позбавляється через позбавлення права на отримання освіти.

Враховуючи визнання державою суспільної небезпечності позбавлення права на отримання освіти і відображення цього

криміналізацією, кримінально-правова політика у сфері права на отримання освіти має сприймати у якості основних характеризуючих критеріїв позбавлення права на здобуття освіти, які деталізуються у вигляді порушень права на: набуття першого рівня безперервної освіти, який відповідає рівню необхідному для переходу до початкової загальної середньої освіти, який включає всі лінії Базового компоненту дошкільної освіти в Україні, доступ до різнобічного розвитку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб, доступ до формування у неї моральних норм, набуття життєвого соціального досвіду, отримання дитиною-громадянином України дошкільної освіти на рідній мові, отримання дошкільної освіти незалежно від рівня вікового та розумового розвитку та фізичних вад, безпечне для життя та здоров'я (у тому числі психічного здоров'я) перебування у дошкільному навчальному закладі під час реалізації права на отримання дошкільної освіти, отримання безоплатної ЗСО у закладах, що утворюють систему ЗСО, які перебувають у державній та комунальній власності, оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, отримання загальної середньої освіти на рідній мові, отримання освіти незалежно від рівня вікового та розумового розвитку та фізичних вад, безпечне для життя та здоров'я (у тому числі психічного здоров'я) перебування у закладі освіти під час реалізації права на отримання освіти, здобуття знань, умінь і навичок в обраній галузі професійної діяльності, отримання послідовного, системного та цілеспрямованого засвоєння змісту навчання, здобуття системних знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей, що має бути сформована в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури та мистецтва, здобуття певної кваліфікації (за підсумками державної атестації), здобуття знань, необхідних для перепідготовки, спеціалізації, підвищення кваліфікації, стажування.

Всі вказані критерії в цілому утворюють право на отримання освіти, і, відповідно саме вони мають виступати сферою дії кримінально-правової політики у сфері права на отримання освіти [14, с.71].

В цілому ж *право на отримання освіти*, виходячи з наведеного переліку важливих для кримінально-правової політики у сфері права на отримання освіти критеріїв оцінки права на освіту є бачення такого як *гарантованого Конституцією України права громадян на доступне отримання всіх рівнів освіти відповідно до вимог чинного законодавства доступної як безоплатної за рахунок бюджетного фінансування, так і оплатної - у разі навчання на умовах договору*.

1. Див. Фріс П.Л., Савінова Н.А. Деякі питання впливу розвитку інформаційного суспільства на кримінально-правову політику / П.Л. Фріс, Н.А. Савінова // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка. – 2011. – Спецвипуск 6. – С. 3-9.; Марисюк К.Б. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань в Україні: поняття, суть, історичні етапи / К.Б.Марисюк // Фінанси і право . - 2012. - № 1. - С. 601-605; Савінова Н.А. До питання про доктрину кримінально-правової політики забезпечення інформаційного суспільства в Україні / Н.А. Савінова // Політика у сфері боротьби зі злочинністю [текст]: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (1-2 березня 2013 року, м. Івано-Франківськ). – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. – 307 с. – С. 152-155.
2. Тростюк З.А. Значення постанов Пленуму Верховного Суду України для формування поняттєвого апарату Кримінального кодексу України//Вісник Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці (серія Право. Економіка. Соціальна робота. Гуманітарні науки). – 2008. – № 1. – С.114–118. – С. 115.
3. Коджаспаирова Г.М. Педагогический словарь: Для студ. высш. и сред. пед.. учебн. заведений / Г.М.Коджаспаирова, А.Ю.Коджаспаиров. - 2-е изд., стер. - М.: Издательский центр «Академия», 2005. - 176 с. - с. 92-93.
4. Большой Российский Энциклопедический словарь. - М.: Большая Российская энциклопедия, 2007. - 1887 [1] с.: ил. - с. 1073.
5. Барихин А.Б. Большой юридический энциклопедический словарь. - М.: Книжный мир, 2003. - 720 с. - С. 467.

6. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад.. НАН України Ю.С.Шемшученка. - 2-ге вид., переробл. і доповн. - К.: Вид-во «Юридична думка», 2012. - 1020 с. - С. 701.
7. Закон України Про освіту від 23.05.1991 № 1060-ХІІ // Відомості Верховної ради УРСР (ВВР), 1991, N 34, ст.451} / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> - Назва з екрану
8. Закон України «Про дошкільну освіту» від 11 липня 2001 року N 2628-ІІІ / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, N 49, ст.259 / Офіційний сайт Верховної ради України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2628-14/page> - Назва з екрану
9. Закон України «Про загальну середню освіту» від 13 травня 1999 року N 651-ХІV / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 28, ст.230 / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/651-14/page> - Назва з екрану
10. Закон України «Про позашкільну освіту» від 22.06.2000 № 1841-ІІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, N 46, ст.393 / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1841-14>
11. Закон України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 року N 2984-ІІІ / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, N 20, ст.134 / Офіційний сайт Верховної ради України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14/page> - Назва з екрану
12. Троицкий Д.А. Высшая школа: основные постановления и инструкции. - М., 1957. - 618 с. - с. 21.
13. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С.Шемшученко (голова редкол) та ін. - К.: „Укр. енцикл”, 1998. - Т.1: А=Г. - 672 с.: вкл. - с. 157.
14. Жалинский А.Э. Уголовная политика: актуальные задачи, субъекты и механизмы реализации / Современная уголовная политика: поиск оптимальной модели: материалы VII Российского конгресса уголовного права (31 мая - 1 июня 2012 года). - Москва: Проспект, 2012. - 664 с. - С. 67 - 72. - С. 71.